

חטאי שלמה ונבואת העונש בפי אחיה השילוני (פרק י"א)

ב. נבואת התוכחה והעונש לשלמה (י"א, יא–ג)

- יא וַיֹּאמֶר ה' לְשִׁלְמָה :
יַעַן אֲשֶׁר הִיָּתָה זֹאת עִמָּךְ
וְלֹא שָׁמַרְתָּ בְּרִיתִי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי עִלְיָךְ
קָרַע אֶקְרַע אֶת הַמַּמְלָכָה מֵעִלְיָךְ וַיִּנְתִּיךָ לְעַבְדָּךְ.
יב אַךְ בְּיָמֶיךָ לֹא אֶעֱשֶׂנָה, לְמַעַן דָּוִד אֲבִיךָ
מִיַּד בְּנֵךְ אֶקְרָעֶנָה.
יג רַק אֶת כָּל הַמַּמְלָכָה לֹא אֶקְרַע
שֶׁבֶט אֶחָד אֶתֶּן לְבְנֶךָ
לְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי.

1. נבואה באמצעות התגלות לשלמה או באמצעות נביא הנשלח אליו?

"וַיֹּאמֶר ה' לְשִׁלְמָה" – כיצד נאמרו דברים אלו לשלמה? עולה על הדעת שה' דיבר אל שלמה ישירות. והרי רק לפני שני פסוקים נאמר (ט) "ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְרָאָה אֵלָיו פְּעָמִים", ובכך, אולי עתה נראה ה' אל שלמה פעם נוספת.
כדי לברר כיצד נאמרה הנבואה לשלמה, עלינו לתת את הדעת על כל הפעמים שבהן נשא ה' דברים שהיו מכוונים אל שלמה. שלוש פעמים במהלכם של פרקי שלמה עד לפרקנו אירע דבר זה, ובפעם הרביעית – בפרקנו. הבה נשווה את פתיחותיהם של ארבעת הדיבורים הללו:

א (ג', ה)	ב (ו', יא – יב)	ג (ט', ב – ג)	ד (י"א, יא)
בְּגִבְעוֹן נִרְאָה ה'	וַיְהִי דִבְרֵי ה'	וַיֵּרָא ה' אֶל שְׁלֹמֹה שְׁנִית,	וַיֹּאמֶר ה' לְשִׁלְמָה :
אֶל שְׁלֹמֹה	אֶל שְׁלֹמֹה לֵאמֹר :	כַּאֲשֶׁר נִרְאָה אֵלָיו בְּגִבְעוֹן.	יַעַן אֲשֶׁר הִיָּתָה
בְּחִלּוֹם הַלְּיָלָה	הַבַּיִת הַזֶּה	וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו :	זֹאת עִמָּךְ
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים :	אֲשֶׁר אֶתֶּה בָּנָה	שְׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ...	וְלֹא שָׁמַרְתָּ בְּרִיתִי
שָׂאֵל מָה אֶתֶּן לָךְ.	אִם תִּלְדָּךְ בְּחֻקֹּתַי...		וְחֻקֹּתַי...

בולט לעין הקשר בין דבר ה' הראשון אל שלמה לדבר השלישי: בשניהם נאמר שה' נראה אל שלמה ואז דיבר עמו. המבוא לדבר ה' השלישי אף קושר בפירושו את הנסיבות לדבר ה' הזה אל נסיבותיו של דבר ה' הראשון: "וַיֵּרָא ה' אֶל שְׁלֹמֹה שְׁנִית כַּאֲשֶׁר נִרְאָה אֵלָיו בְּגִבְעוֹן."

לעומת שני דיבורים אלו של ה' לשלמה, במבוא לדבר ה' השני והרביעי לא מתואר כי ה' נראה לשלמה. שם רק נאמר כי דבר ה' היה אל שלמה או נאמר שה' אמר לשלמה דברים מסוימים.

אם כן, שני סוגים שונים של דיבור א-לוהי לשלמה מתוארים בפרקי שלמה, אולם מה ההבדל בין שני סוגים אלו? בדיבור הראשון והשלישי של ה' לשלמה ברור מן הפסוקים ללא צל של ספק כי שלמה זכה בהתגלות נבואית שבה דיבר אליו ה' ללא מתווך: "בְּגִבְעוֹן נִרְאָה ה' אֶל שְׁלֹמֹה בְּחִלּוֹם הַלְּיָלָה וַיֹּאמֶר..."

על דרך הניגוד ניתן אולי להסיק כי הדיבור השני והרביעי לשלמה לא נאמרו אליו ישירות, בהתגלות א-לוהית נבואית, אלא נאמרו לו באמצעות מתווך, דהיינו מפיו של נביא.¹ וכך אכן סובר מדרש סדר עולם רבה, שאת דבריו נביא בהמשך עיוננו.²

¹ ואין זה דבר נדיר במקרא שדבר ה' לאדם נאמר על ידי נביא, אף על פי שדבר זה לא נאמר במפורש. הנה דוגמה לכך: על רבקה נאמר (בראשית כ"ה, כב – כג): "וַתִּלְדָּךְ לְדָרְשׁ אֶת ה'. וַיֹּאמֶר ה' לָהּ..." בצדק פירשו המפרשים הראשונים כי ה' אמר לה את דברו על ידי נביא, ודבר זה כמעט מתחייב מן ההקשר – "וַתִּלְדָּךְ לְדָרְשׁ אֶת ה'" – שפירושו במקרא בכל מקום דרישה בנביא.

² חיזוק להבחנה זו שאנו עושים בין שני סוגי הדיבור הא-לוהי אל שלמה ניתן למצוא בשני פסוקים:

ובכן, מה טעמה של הבחנה זו שאנו מוצאים בכתוב בין שני סוגי הדיבור הא-לוהי לשלמה?
שלמה לא היה נביא שה' מתגלה אליו תדיר.³ אותן פעמיים שבהן נראה אליו ה' היו אירועים יוצאים מן הכלל, ויש לברר את נחיצותן ואת הקשרן.

לראשונה נראה אליו ה' בגבעון בתחילת מלכותו, לאחר ששלמה העלה שם אלף עולות, כנראה כדי לבקש מאת ה' שייראה אליו וירעיף עליו את חסדו. שלמה חפץ כי מלכותו תזכה לא רק באישורם של בני אדם אלא אף באישורו של ה', כפי שזכו המנהיגים הקודמים לו.⁴ ואכן הוא זוכה לאישור זה:

ג', ה בְּגִבְעוֹן⁵ נִרְאָה ה' אֶל שְׁלֹמֹה בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה
וַיֹּאמֶר אֵלָהִים: שְׂאֵל מָה אֲתָן לְךָ.

תשובתו של שלמה הייתה טובה בעיני ה', וה' הבטיח לו, לא את החכמה בלבד, שאותה ביקש שלמה, אלא אף עושר וכבוד שאותם לא ביקש.

ההתגלות בגבעון הייתה שעת חסד לשלמה בראשית ימי מלכותו, משהוברר כי "וַיִּנָּאֵהב שְׁלֹמֹה אֶת ה' לְלֶכֶת בַּחֲקוֹת דָּוִד אָבִיו" (ג', ג). התגלות זו באה לאשר כי אף הבחירה הא-לוהית חלה על שלמה, שכן שלמה היה המנהיג הראשון בתולדות ישראל שעלה לשלטון בדרכי המלוכה הפוליטיות, כיוורשו של המלך הקודם.

ההתגלות לשלמה בגבעון אינה באה רק להשלים את העבר – את תהליך עלייתו של שלמה למלוכה, אלא היא מהווה את תכנית הפעולה של ה' ביחס לשלמה בעתיד. ניתן לומר שכל הפרקים המתארים את תפארת מלכותו של שלמה בהמשך (עד לפרק י') אינם אלא הוצאה לפועל של דברי ההתגלות הללו.⁶

הפעם השנייה שבה נראה ה' לשלמה הייתה לאחר התפילה שנשא בעת חנוכת המקדש, ותיאורה של התגלות זו בא לרמוז עליה שאין היא אלא המשכה של הראשונה. וכשם שבהתגלות הראשונה נענה ה' לבקשתו של שלמה, כך גם בשנית:

ט', ב וַיִּרְאֵה ה' אֶל שְׁלֹמֹה שְׁנֵית פְּאֶשֶׁר נִרְאָה אֵלָיו בְּגִבְעוֹן.
ג וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו: שְׂמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ וְאֶת תַּחֲנִינֶיךָ אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתָּה לְפָנַי.

המשותף לשתי ההתגלויות מתבטא גם בכך שהמתנה שה' נותן לשלמה ניתנת לו על תנאי, ובשתי ההתגלויות זהו אותו התנאי.

בהתגלות הראשונה: ג', יד **וְאִם תֵּלֵךְ בְּדַרְכֵי לְשֹׁמֵר חֻקֵי וּמִצְוֹתַי פְּאֶשֶׁר הִלַּךְ דָּוִד אָבִיךָ –**
וְהֶאֱרַכְתִּי אֶת יָמֶיךָ.
ובהתגלות השנייה: ט', ד **וְאִתָּה אִם תֵּלֵךְ לְפָנַי פְּאֶשֶׁר הִלַּךְ דָּוִד אָבִיךָ בְּתֵם לֵבָב וּבִישָׁר**
לַעֲשׂוֹת כְּכָל אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ, חֻקֵי וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמֹר –

א. בדיבור השלישי לעיל נאמר "וַיִּרְאֵה ה' אֶל שְׁלֹמֹה שְׁנֵית...". לו היה דבר ה' השני נאמר אף הוא בנבואה ישירה לשלמה, היה הכתוב צריך לומר 'וירא ה' אל שלמה בשלישית'.

ב. בפרקנו (י"א, ט) נאמר: "וַיִּתְאַנֵּף ה' בְּשֹׁלְמֹה כִּי נָטָה לִבָּבוּ מֵעַם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּרְאָה אֵלָיו פְּעַמִּים...". ושוב: לולי היה הבדל בין הדיבור השני של ה' לשלמה ובין שני הסובבים אותו, היה הכתוב צריך לומר 'הנראה אליו שלוש פעמים'.

³ במסכת מגילה דף יד ע"א מובאת ברייתא זו: "תנו רבנן: ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל...". אולם אין שם או בכל מקום אחר בתלמוד פירוט מיהם הנביאים הללו. בפירוט זה עסקו מדרש סדר עולם רבה פרק כ ומפרשי התלמוד והמקרא, גאונים, ראשונים ואחרונים. בנוסחאות אחדות של ספר הלכות גדולות (הלכות הספד) מופיע שלמה ברשימת ארבעים ושמונה הנביאים, ולעומת זאת בפירוש רבנו חננאל למגילה (שם) נעדר שלמה מרשימה זו. אפשר גם שלפני ראשונים אחדים הייתה גרסה של מדרש סדר עולם רבה פרק כ הכוללת את שלמה בין ארבעים ושמונה הנביאים, אולם בסדר עולם רבה שלפנינו לא נזכר שלמה ביניהם. ראה על כל זאת בהערותנו של רד"ב רטנר לסדר עולם רבה במהדורתו, פרק כ הערה כה. דעתנו שם נוטה לנוסחתנו בסדר עולם רבה וכן לאותן דעות בדברי המפרשים שלמה אינו אחד מן הנביאים.

⁴ ראה על כך בספרו החשוב של פרופסור שאול זלבסקי ז"ל 'עליית שלמה למלוכה', חלק א פרק ז – התגלות ה' לשלמה בגבעון, עמ' 145.

⁵ מבנה משפט זה מעורר תשומת לב: בדרך כלל פותח המשפט המקראי בנושא המשפט ואחר כך בנושא ("וַיִּרְאֵה ה'...") ולעתים הוא פותח בנושא. פתיחת המשפט בתיאור מקום – "בְּגִבְעוֹן" – נועדה להדגיש: דווקא בגבעון, ולא במקום אחר. הדגשה זו נועדה לתאר את היענות ה' לשלמה, שעליו נאמר בפסוק הקודם (ד) "וַיִּלְךְ הַמֶּלֶךְ גִּבְעוֹנָה לְזַבֵּחַ שָׁם כִּי הִיא הַבְּמִה הַגְּדוֹלָה, אֶלְף עֲלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא". ואכן "בְּגִבְעוֹן" זו נענה ה' לפניו, ודווקא שם נראה אליו בחלום.

⁶ ראה על כך בספרו של זלבסקי המוזכר בהערה 4, עמ' 175–182.

ה וְהִקְמַתִּי אֶת כְּסֵא מַמְלַכְתְּךָ עַל יִשְׂרָאֵל לְעֹלָם...
 אולם ההתגלות השנייה מוסיפה על זו הראשונה, כי בה מתפרש גם התנאי ההפוך:
 ט, ו' **אם** שׁוֹב תִּשְׁבוּן אֶתְכֶם וּבִגְיִיכֶם מֵאַחֲרַי...
 וְהִלַּכְתֶּם וְעַבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים... –
 ז וְהִכְרַתִּי אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה...
 וְאֶת הַבַּיִת אֲשֶׁר הִקְדַּשְׁתִּי לְשָׁמִי אֲשַׁלַּח מֵעַל פְּנֵי...
 לתנאים אלו, ובייחוד לתנאי ההפוך בהתגלות השנייה, רומז הכתוב בפרקנו (ט–ז):

וַיִּתְאַנֶּף ה' בְּשִׁלְמוֹהַ כִּי נָטָה לִבּוֹ מֵעַם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּרְאָה אֵלָיו פְּעָמִים.
 וַצָּנָה אֵלָיו עַל הַדָּבָר הַזֶּה לְבַלְתִּי לָקֵת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים
 וְלֹא שָׁמַר אֶת אֲשֶׁר צִוָּה ה'.

לעומת שתי ההתגלויות הללו, בשני המקומות האחרים שבהם נאמרו לשלמה דברי ה' (הפעם השנייה והרביעית), לא הייתה כל סיבה לכך שדברים אלו ייאמרו אליו בהתגלות נבואית ישירה. בשני המקומות הללו לא שלמה הוא שביקש את התגלות ה' אליו, אלא הדברים נאמרו לשלמה ביזמת ה'; אף ההקשר שבו נאמרו הדברים לא היה כהקשרן של ההתגלויות הישירות לשלמה: לא היו אלו שעות חסד מיוחדות כמו זו שהייתה בגבעון בתחילת מלכותו וכמו זו שהייתה בירושלים בעת חנוכת המקדש; אף התוכן של שני דיבורי ה' הללו לשלמה, לא היה בו כדי לחייב התגלות נבואית ישירה לשלמה. לפיכך סבירה מאוד ההנחה שדיבורים אלו נאמרו לשלמה באמצעות נביא שנשלח אליו מאת ה'.
 הדיבור השני לשלמה (בפרק ו'), שנאמר ככל הנראה על ידי נביא ולא באמצעות התגלות, היה בעת תחילת בניין המקדש, ומטרתו הייתה להציב **מראש** תנאי לקיומו של המקדש ולהשראת שכינה בישראל:

ו', יב הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר אֶתֶּה בָּנָה
אם תִּלְדֶּךָ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה
 וְשָׁמַרְתָּ אֶת כָּל מִצְוֹתַי לְלָקֵת בָּהֶם –
 וְהִקְמַתִּי אֶת דְּבָרֵי אֶתְּךָ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֵל דָּוִד אָבִיךָ.
 יג וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעְזֹב אֶת עַמִּי יִשְׂרָאֵל.

ביחס לדיבור הרביעי לשלמה בפרקנו (פרק י"א), ברור עוד יותר מדוע הוא נאמר מפי נביא, ולא בהתגלות ישירה של ה' לשלמה. בפרקנו מתברר ששלמה לא עמד בתנאי החורז את שלושת דיבורי ה' הקודמים. הפרת התנאים מצד שלמה חמורה במיוחד לאור שתי הנבואות שניתנו לשלמה בעת שה' נראה אליו, ועל כן מציין הכתוב (בפסוקים ט–ז) דווקא אותו. שעה זו, לא רק שאינה שעת חסד, אלא היא שעת זעם ותוכחה לשלמה.
 ברי כי בשעה זו שלמה אינו ראוי לכך שה' ייראה אליו בנבואה ישירה, ועל כן מסתבר שהוא שומע את דבר התוכחה ואת גזרת העונש מפי נביא שנשלח אליו מאת ה'.

2. זיהויו של הנביא שנשלח לשלמה

מי היה נביא זה אשר נשלח אל שלמה לבשר לו על עונשו?
 במדרש סדר עולם רבה פרק כ זיהו אותו עם אחיה השילוני:

אחיה אמר לשלמה (ו', יב–יג) "הַבַּיִת הַזֶּה [אֲשֶׁר אֶתֶּה בָּנָה אִם תִּלְדֶּךָ בְּחֻקֹּתַי...]
 וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וגומר.
 ובאחרונה אמר לו (י"א, יא) "יַעַן אֲשֶׁר הִיְתָה זֹאת עִמָּךְ" וגומר.

מדוע מזהה המדרש את הנביא עלום השם בשני המקומות הללו דווקא עם אחיה השילוני?
 בספרו 'בדרכי האגדה' עמד י' היינמן על דרכם של חז"ל במדרש לזהות אישים ששמם לא נזכר במקרא עם אישים מוכרים ששמם ידוע. הוא מכנה מגמה זו "המנוסה מן האנונימיות", ומביא לכך כמה וכמה דוגמאות.⁷

⁷ דרכי האגדה, מאגנס 1974, פרק ד עמוד 28.

ובכן, לאחר שנוכחנו כי נבואת התוכחה בפרקנו (וכן הנבואה שבפרק ו') נאמרה לשלמה מפי נביא ששמו לא נתפרש, מחפש המדרש, על פי דרכו, מיהו הנביא הידוע לנו ממקום אחר במקרא, שיכול היה לשאת נבואות אלו בפני שלמה. ומכיוון שהנביא החשוב באותו דור היה ללא ספק אחיה השילוני, קובע המדרש כי הנביא האנונימי שניבא לשלמה הוא אחיה השילוני.

אולם לפני המדרש עמדה אפשרות נוספת, לזהות את הנביא האנונימי עם נביא אחר ששמו ידוע ושפעל באותו דור עצמו: שמעיה איש הא-לוהים. שמעיה פעל בירושלים בעת פילוג המלוכה, וניבא לרחבעם בנו של שלמה.⁸ לזיהוי עם שמעיה ישנו יתרון: שמעיה הוא נביא ירושלמי, ואילו אחיה הוא נביא ישראלי החי בשילה.

אולם נראה ששמעיה היה צעיר מאחיה השילוני – הרי הוא פועל בדורו של רחבעם בן שלמה, בעוד אחיה הוא נביא בן דורו של שלמה.⁹ אחיה הוא אם כן נביא הדור הנושא דברו על פילוג המלוכה (שמעיה בפרק י"ב רק מאשר את דבריו).

נראה כי ישנה הוכחה המבוססת על הכתובים לזיהוי הנביא האנונימי מפרקנו עם אחיה השילוני: נבואתו של נביא זה לשלמה בפרקנו אינה אלא תמצית נבואתו של אחיה השילוני לירבעם בהמשך הפרק! הדמיון בין שתי הנבואות אינו רק תוכני אלא אף לשוני, כפי שתוכיח טבלת ההשוואה הבאה:

(שלא כסדרה) נבואת אחיה לירבעם	(כסדרה) הנבואה האנונימית לשלמה	
(לא) וַיֹּאמֶר לִירְבֵּעַם... כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל	(יא) וַיֹּאמֶר ה' לְשָׁלְמָה	
(לג) יַעַן אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וְלֹא הִלְכּוּ בְּדַרְכֵי לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינַי וְחִקְתִּי וּמְשַׁפְּטִי...	יַעַן אֲשֶׁר הֵייתָה זֹאת עִמָּךְ וְלֹא שָׁמַרְתָּ בְּרִיתִי וְחִקְתִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי עֲלֶיךָ	החטא
(לא) הִנְנִי קֹרֵעַ אֶת הַמַּמְלָכָה מִיַּד שְׁלֹמֹה וְנִתְּתִי לְךָ... ¹⁰	קֹרֵעַ אֶקְרַע אֶת הַמַּמְלָכָה מֵעַלְיָךְ וְנִתְּתִי לְעַבְדְּךָ.	העונש
(לד) ...נְשִׂיא אֲשֶׁתְּנוּ כֹל יָמֵי חַיֵּינוּ לְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי... (לה) וְלִקְחֹתִי הַמְּלוּכָה מִיַּד בְּנוֹ...	(יב) אַךְ בְּיָמֶיךָ לֹא אֶעֱשֶׂנָה לְמַעַן דָּוִד אַבִּיךָ מִיַּד בְּנֶךָ אֶקְרַעֶנָה.	מגבלה ראשונה
(לד) וְלֹא אֶקַּח אֶת כָּל הַמַּמְלָכָה מִיָּדוֹ (לו) וְלִבְנוֹ אֶתֵּן שֶׁבֶט אֶחָד לְמַעַן הִיֹּת נִיר לְדָוִד עַבְדִּי... בִּירוּשָׁלַם הָעִיר אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי... ¹¹	(יג) רַק אֶת כָּל הַמַּמְלָכָה לֹא אֶקְרַע שֶׁבֶט אֶחָד אֶתֵּן לְבְנֶךָ לְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי וְלְמַעַן יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי.	מגבלה שנייה

טבלת השוואה זו מבססת גם על פי פשוטו של מקרא את זיהויו של הנביא האנונימי הפועל מול שלמה עם אחיה השילוני, כדברי סדר עולם רבה. מובן שנבואת אחיה לירבעם ארוכה יותר, מלאה יותר, ומפורטת יותר, ויש בה עניינים שלא נידונו נבואה לשלמה. העניינים הנוספים בנבואת אחיה לירבעם קשורים לעתים בירבעם עצמו ובעתידו, ואינם נוגעים לשלמה.

⁸ הוא שמנע את רחבעם בדבר ה' מלנסות להשיב לעצמו את הממלכה על ישראל באמצעות מלחמה (מל"א י"ב, כב-כד; דהי"ב י"א, ב-ד). שמעיה פעל בימי רחבעם גם בהקשרים נוספים, כמתואר בדהי"ב י"ב, ה-ח ושם פסוק טו.

⁹ אמנם הייתה תקופת חפיפה בין שני נביאים אלו, שהרי אחיה פעל כנביא גם בימי מלכותו של ירבעם, כמתואר בפרק י"ד. אך באותה עת היה אחיה נביא זקן שאינו יוצא מביטו: "וְאַחֲתָהוּ לֹא יָכַל לְרְאוֹת כִּי קָמוּ עֵינָיו מִשִּׁיבוֹ" (י"ד, ד).

¹⁰ בפסוק כו לעיל נאמר על ירבעם כי הוא "עָבַד לְשָׁלְמָה".

¹¹ לפסוק יג ניתן להקביל גם את פסוק לב:

פסוק יג	פסוק לב
...שֶׁבֶט אֶחָד אֶתֵּן לְבְנֶךָ	וְהַשֶּׁבֶט הָאֶחָד יְהִי לּוֹ
לְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי	לְמַעַן עַבְדִּי דָוִד
וְלְמַעַן יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי	וְלְמַעַן יְרוּשָׁלַם הָעִיר אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי ...

ועוד, הנבואה הניתנת לירבעם היא הנבואה האופרטיבית, הפותחת את תהליך פילוג הממלכה בפועל, בהפקידה תפקיד זה בידי מבצעו. לעומת זאת, הנבואה לשלמה אינה אלא הודעה על העתיד, שבעיני שלמה נראה בוודאי עוד רחוק.

עתה נשאלת השאלה: מדוע מסתיר הכתוב במקומו את שמו של אחיה, ואינו מייחס לו בפירוש את הנבואה שנאמרה לשלמה בפסוקים יא – יג?¹²

על פי הדברים הקודמים שאמרנו ניתן לשער סיבה לדבר זה: הכתוב מעדיף להציג בפנינו לראשונה את "אחיה השילני הנביא" (פסוק כט) רק בעת הופעתו העיקרית – בנבואה לירבעם – שכאמור היא הנבואה המפורטת והמלאה יותר, ובה מתחיל בעצם תהליך פילוג הממלכה בפועל.

על כך יש להוסיף כי אחיה הוא נביא הפועל בישראל ולא ביהודה, והרי מקומו הוא שילה שבהר אפרים. הנבואה לירבעם בפרקנו היא נבואת הייסוד של ממלכת ישראל, ואף בפרק י"ד להלן פועל אחיה כנביא ישראלי לכל דבר, ראשון הנביאים הפועלים בממלכה הצפונית. אשר על כן, פעולתו של אחיה בירושלים, אל מול שלמה, היא פעולה יוצאת דופן, שאינה אופיינית לנביא מישראל, ואולי גם מחמת כן מעלים הכתוב את שמו בשעה שהוא מנבא לשלמה.¹³

3. מבנה הנבואה

בסיום עיון זה עלינו לדון במבנה הנבואה שנאמרה לשלמה ובתכניה. שלושה פסוקים מרכיבים נבואה זו, יא–יג, ובהם נידונים שלושה עניינים שונים הנוגעים לחטאי שלמה ולעונשו.

פסוק יא, הארוך משני הפסוקים הבאים אחריו, הוא עיקר המסר בנבואה זו: כיוון ששלמה חטא, הוא ייענש בכך שהממלכה תיקרע מעליו: "יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקתי... קרע אקרע את הממלכה מעליך..."
בשני הפסוקים הבאים באות שתי הקלות בעונשו של שלמה, ולצדה של כל הקלה כזאת באה ההנמקה לה. הבה נשווה:

	פסוק יב	פסוק יג
ההקלה	אך בנמך לא אעשנה...	רק את כל הממלכה לא אקרע שבט אחד אתו לבגד
הנמקתה	למען דוד אביך	למען דוד עבדי ולמען ירושלים אשר בחרתי.

ההקלה הראשונה בפסוק יב היא בממד הזמן שבו יבוא העונש: לא בימיו של שלמה אלא בימי בנו. כיצד, אפוא, מנמקות המילים "למען דוד אביך" את דחיית העונש הזאת? וכי בימי רחבעם תפקע זכותו של דוד?

דחיית העונש של קריעת הממלכה לאחר ימיו של שלמה לא נועדה רק לעכב את זמן העונש, אלא אף להחליף את הדמות הנענשת. הדחייה נועדה למנוע מצב שהעונש יתרחש בזמנו של **הבן שדוד בחר בו**, שאותו מינה דוד כמי שישב על כסאו. עונש לבן שדוד בחר בעצמו כיוורשו מהווה פגיעה חמורה בדוד. אולם קריעת הממלכה מרחבעם, נכדו של דוד, אינה כה חמורה. דבר זה רמוז במילות ההנמקה של דחיית העונש "למען דוד אביך" (לעומת ההנמקה המקבילה, בפסוק יג, שבה נאמר "למען דוד עבדי").

ההקלה השנייה היא בהיקפו של העונש: קריעת הממלכה מידי בנו של שלמה לא תהיה טוטאלית: הרוב הגדול של הממלכה אמנם ייקרע מעליו, אולם שבט אחד (- יהודה) יישאר תחת שלטונו.

להקלה זו ניתנות בפסוק יג שתי הנמקות: הראשונה היא "למען דוד עבדי", והיא מתפרשת היטב בנבואת אחיה לירבעם להלן (לו):

ולבנו אתו שבט אחד למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים לפני בירושלים...

כלומר, קריעה מוחלטת של הממלכה כולה מידי זרעו של דוד תכבה את נרו של דוד עבד ה'.

¹² וכך היה ראוי להיאמר בפתיחת נבואה זו, לפי שאלתנו: 'ויאמר אחיה השילוני הנביא לשלמה: כה אמר ה', יען אשר...'

¹³ ובאמת, את האישור לנבואת אחיה באוזני רחבעם ועמו נותן נביא מיהודה – שמעיה.

ההנמקה השנייה קשורה בבחירתה של ירושלים על ידי ה': "ולמען ירושלים העיר אשר בחרתי". קריעה גמורה של הממלכה מזרעו של דוד תרוקן את ירושלים מכל חשיבות, והיא לא תהיה אז "מקדש מלך, עיר מלוכה". אולם המשך קיומה של ממלכה קטנה שירושלים תהיה בירתה, יאפשר את המשך קיומה של ירושלים כמקדש מלך וכעיר מלוכה. הנמקה זו אינה קשורה כמובן להקלה הראשונה בעונש, לדחייתו לימי בנו של שלמה, ועל כן לא הוזכרה שם.

שתי ההקלות הללו בעונשו של שלמה, מקורן בדברים מפורשים שה' אמר בעבר לדוד ולשלמה, ושבהם התחייב בכמה התחייבויות:

בחזון נתן לדוד (שמ"ב ז', יב-יג) נאמר:

...והקימתי את זרעך אחרֵיך

אשר יצא ממעיך,

והכינתי את ממלכתו.

הוא יבנה בית לשמי

וכינתי את כסא ממלכתו עד עולם.¹⁴

מדברים אלו מתחייבת ההקלה הראשונה בעונשו של שלמה – דחייתו לימי בנו, שכן נטילת המלוכה ממנו עצמו תסתור את ההבטחה הזו שניתנה לדוד ביחס לבנו אשר יצא ממעיו.

בהמשך אותו חזון, בפסוקים יד-טז נאמר:

אני אהיה לו (- לבנו של דוד) לאב והוא יהיה לי לבן

אשר בהעוֹתו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם.

וחסדי לא יסור ממנו כִּאֲשֶׁר הסרתי מעם שאול...

ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך

כִּסְאֵךְ יהיה נכון עד עולם.¹⁵

מדברים אלו מתחייבת ההקלה השנייה בעונש קריעת הממלכה: כדי שכיסאו של דוד יהיה נכון עד עולם, ממלכתו חייבת להמשיך ולהתקיים בידי זרעו (כל עוד לא בטלה מלכות מישראל), ולו בצורתה המופחתת – על שבט אחד.

ההנמקה הנוספת להקלה השנייה בעונש, "ולמען ירושלים אשר בחרתי", מקורה בדברי ה' לשלמה בעת שהתגלה אליו, לאחר ששלמה נשא את תפילתו בחנוכת המקדש (ט', ג):

שמעתי את תפלתך ואת תחנונתך אשר התחננתה לפני

הקדשתי את הבית הזה אשר בנתה לשום שמי שם עד עולם

והיו עיני ולבי שם כל הימים.

בחירתה זו של ירושלים כמקום המקדש לנצח, מחייבת אף היא את ההקלה השנייה בעונש – להמשיך ולקיים ממלכה קטנה שירושלים תהא בירתה.

שתי ההנמקות בפסוק יג להקלה השנייה בעונש נובעות אפוא משתי נבואות שונות, האחת שנאמרה לדוד, והאחרת – לשלמה.

 * כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב אלחנן סמט, תשע"ד *
 * עורכת: נחמה בן אדרת *
 * *****
 * בית המדרש הוירטואלי שליך ישיבת הר עציון *
 * <http://www.etzion.org.il/vbm> האתר בעברית: *
 * <http://www.vbm-torah.org> האתר באנגלית: *
 * משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
 * דואל: office@etzion.org.il *
 * *****

¹⁴ משמעות ההבטחה "עד עולם" במה שנוגע למלכותו של שלמה היא 'כל ימי חייו' וכמו שנאמר בנבואת אחיה בפסוק לד "נשיא אשתנו כל ימי חייו". השווה לשמ"א א', כב "וַיָּשֶׁב שָׁם עַד עוֹלָם" ביחס למה שאמרה חנה קודם לכן (בפסוק יא) "וַיִּנְתְּנוּ לָהּ כָּל יְמֵי חַיֶּיהָ". והשווה עוד לנאמר בעבד עברי (שמות כ"א, ו) "וַיַּעֲבֹד לְעֹלָם".

¹⁵ כאן הכוונה ששושלת בית דוד תתקיים לנצח.